al relations. The problem of a place and a role of the national state in the conditions of creation of supranational entities becomes an actual problem of the present. The new content gets civilization approach. "Reformatting" post-Soviet space is happening very dramatic. Recognizing the destabilizing role of external factors, it is necessary to pay more attention to the main destabilizing internal factors: weakness of civil society, archaism of political systems, corruption of elite, inability of the state institutes to keep dynamic social development.

УДК 811.161.3

С. У. Макарава

ДА ПРАБЛЕМЫ ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНАСЦІ

Інтэртэкстуальнасць – гэта працэс культурнага, гістарычнага, семіятычнага і міжтэкставага ўзаемадзеяння, які з'яўляецца адной з катэгорый тэксту і служыць сродкам адлюстравання міжтэкставых сувязяў. Вывучэнне гэтых сувязяў – актуальны накірунак даследавання ў сучаснай лінгвістыцы. Для беларускай літаратуры XX стагоддзя інтэртэкстуальнасць з'яўляецца вельмі характэрнай, што адлюстроўвае шырокае развіццё сусветных культурных сувязяў. У беларускай мастацкай літаратуры XX стагоддзя склаліся пэўныя прыёмы выкарыстання інтэртэкстэм як сродку выражэння інтэртэкстуальных сувязяў, якія неабходна ахарактарызаваць для адэкватнага ўспрымання любога твора.

Інтэртэкстуальнасць – складаная з'ява, на аснове якой адбываецца дыялагічнае ўзаемадзеянне твораў, культур, эпох. Інтэртэкстуальнасць разглядаецца ў шырокім сэнсе як універсальная ўласцівасць тэксту, а ў вузкім сэнсе як наяўнасць канкрэтных і яўных адсылак да папярэдняга тэксту. Інтэртэкстуальнасць – універсальная міжтэкставая сувязь, з дапамогай якой адбываецца злучэнне новага тэксту з ужо існуючымі вядомымі тэкстамі.

Тэрмін "інтэртэкстуальнасць" упершыню прапанаваны ў 1967 годзе вядомым французскім постструктуралістам Ю. Крысцевай ("Бахцін, слова, дыялог і раман" 1967, "Semeiotike", 1969), якая сфармулявала сваю канцэпцыю на аснове пераасэнсавання прац М.М. Бахціна [1; 2].

Ю. Крысцеву называюць адным з уплывовых тэарэтыкаў постструктуралізму, адзначаючы, што менавіта ёй было распрацавана паняцце інтэртэкстуальнасць, якое пазней трывала замацавалася ў літаратуразнаўстве. "Даследчыца абагульніла папулярныя ідэі аб сусветнай літаратуры і культуры як універсальным інтэртэксце, усе састаўныя часткі якога знаходзяцца ва ўмовах бесперапыннага дыялогу" [3, с. 191]. Ю. Крысцева мадэрнізуе погляды М. Бахціна, паводле якіх у дыялагічных адносінах знаходзяцца практычна ўсе літаратурныя творы, якія ўзаемадзейнічаюць не толькі з адлюстраванай у іх рэальнай рэчаіснасцю, але і з аўтарам, чытачом і літаратурным працэсам мінулага і сапраўднага.

У сваіх работах Ю. Крысцева абапіраецца на адкрыццё аб "дыялагічнасці" і "амбівалентнасці" мастацкіх тэкстаў, на якое ўпершыню ў галіне літаратуразнаўства звярнуў увагу М.М. Бахцін. Дыялог разглядаецца як «ліст, у якім прачытваецца голас іншага», а «амбівалентнасць» як «факт уключанасці гісторыі (грамадства) у тэкст і тэксту – у гісторыю». Кожны ліст з'яўляецца спосабам чытання сукупнасці папярэдніх літаратурных тэкстаў, а дыялог і амбівалентнасць з'яўляюцца сродкамі ўзаемадзеяння літаратурных тэкстаў. Аўтар знаходзіцца ў стане пастаяннага дыялогу з усёй папярэдняй і сучаснай культурай, "любы тэкст будуецца як мазаіка цытацый, любы тэкст – гэта трансфармацыя якога-небудзь іншага тэксту" [4, с. 429]. Ю. Крысцева вызначае тэкст як "пермутацыю іншых тэкстаў", у прасторы якога "перакрыжоўваюцца і нейтралізуюцца некалькі выказванняў, узятых з іншых тэкстаў" [5, с. 136].

Прапанаванае Ю. Крысцевай паняцце інтэртэкстуальнасці з'яўляецца ў літаратуры ў канцы шасцідзесятых гадоў і становіцца неабходным інструментам любога літаратурнага аналізу. Многія лічаць, што інтэртэкстуальнасць – гэта сучаснае паняцце, але на самой справе яно злучае ўсю чалавечую спадчыну: ніводны тэкст не можа быць напісаны па-за залежнасцю ад таго, што было напісана перш яго, у кожнай крыніцы – сляды традыцыі і памяці; і любы тэкст заўсёды будзе знаходзіцца ў асяроддзі мноства папярэдніх яму твораў.

Вывучэнне інтэртэкстуальнасці адбываецца ў ходзе даследавання інтэртэкстуальных сувязяў у мастацкай літаратуры. Аднак распаўсюджана інтэртэкстуальнасць не толькі ў літаратуры. Інтэртэкстуальныя сувязі ўсталёўваюцца паміж творамі выяўленчага мастацтва, архітэктуры, музыкі, тэатра, кінематографа. Можна гаварыць не толькі пра тэкставую, але і візуальную і гукавую інтэртэкстуальнасць (музычныя, выяўленчыя, балетныя алюзіі). Такім чынам, інтэртэкстуальнасць становіцца асновай сучаснай культуры і твораў мастацтва.

Юлія Крысцева, вызначаючы паняцце інтэртэкстуальнасці, падкрэслівае, што гэта не перайманне і не ўзнаўленне, а "транспазіцыя адной або некалькіх знакавых сістэм ў іншую знакавую сістэму" [5, с. 199]. Крысцева сведчыць пра тое, што "у прасторы таго ці іншага тэксту некалькі выказванняў, узятых з іншых тэкстаў, узаемна перасякаюцца і нейтралізуюць адзін аднаго" [5, с. 199].

Наталі П'еге-Гро, аналізуючы працы французскай даследчыцы, лічыць, што для Ю. Крысцевай "Тэкст – гэта камбінаторыка, месца пастаяннага ўзаемаабмену паміж мноствам фрагментаў, якія пісьмо зноў і зноў падвяргаюць пераразмеркаванню; новы тэкст ствараецца з папярэдніх тэкстаў, якія руйнуюцца, адмаўляюцца, адраджаюцца. Тым самым цалкам адпадае пытанне пра апазнанне інтэртэксту…інтэртэкст – гэта не прыстасаванне, з дапамогай якога тэкст адраджае новы тэкст, але бясконцы працэс, тэкставая дынаміка" [6, с. 52]. Крысцева вызначае тэкст як скрыжаванне і ўзаемадзеянне розных

тэкстаў, "паглынанне і трансфармацыю іншага тэксту". "Тэкст, у адпаведнасці з азначэннем Крысцевай, – гэта інтэртэкст" [4, с. 201]. Для Крысцевай, па меркаванні Пьеге-Гро, "інтэртэкстуальнасць з'яўляецца першаасновай літаратуры, гэта абсалютная сіла, якая дзейнічае ў любым тэксце, але даследчыцу цікавіць не сам інтэртэкст як аб'ект, а сам працэс, які ляжыць у аснове інтэртэкстуальнасці [6, с. 52].

Розныя аспекты інтэртэкстуальнасці распрацоўваліся Р. Бартам (1973), які разглядае "тэкст як тканіну, вытканую з цытат, што пабылі ва ўжыванні", "усякі тэкст ёсць між-тэкст у адносінах да нейкага іншага тэксту" [7, с. 83], Ж. Жанэтам, які ўпершыню прапанаваў разглядаць інтэртэкстуальнасць як прысутнасць у адным тэксце двух і больш тэкстаў [8], Ж. Дарыдой, які разглядае ўвесь свет як тэкст, а тэкст як сістэму, звязаную з усёй культурнай прасторай [9].

Інтэртэкстуальнасць як з'ява ўзнікла задоўга да яе тэарытычнага асэнсавання, але многія даследчыкі – літаратуразнаўцы, культуролагі – паняцце "інтэртэкстуальнасць" цесна звязваюць з эпохай постмадэрнізму. Нягледзячы на тое, што тэрмін "постмадэрнізм" мае сёння шырокае значэнне, яго можна разглядаць як пэўную стадыю сусветнай культуры, у якой свет успрымаецца як тэкст, "кожная кніга гаворыць толькі аб іншых кнігах і складаецца толькі з іншых кніг" [10, с. 150–157]. Уся культура – гэта інтэртэкст і прадтэкст для новага тэксту, а ўсё мастацтва з'яўляецца "паўтаральным" (тэрмін У. Эка) [10]. Такім чынам, інтэртэкстуальнасць – гэта ўніверсальная міжтэкставая сувязь ва ўсіх сферах культуры, з дапамогай якой адбываецца злучэнне новага твору з ужо вядомымі. Аўтары выкарыстоўваюць прадтэксты, падвяргаюць іх перакадзіраванню і ствараюць новыя мастацкія творы.

Інтэртэкстуальнасць як лінгвістычную з'яву разглядалі І.У. Арнольд [11], К.П. Сідарэнка [12], Н.А. Фацеева [13] і інш.

Манаграфія К.П. Сідарэнкі "Інтэртэкставыя сувязі пушкінскага слова" з'яўляецца фундаментальным даследаваннем інтэртэкстуальнасці як лінгвістычнай з'явы [12]. К.П. Сідарэнка абапіраецца на вызначэнне інтэртэкстуальнасці як "уключэння ў тэкст альбо цэлых іншых тэкстаў з іншым суб'ектам маўлення, альбо іх фрагментаў у выглядзе маркіраваных або немаркіраваных, пераўтвораных або нязменных цытат, алюзій, рэмінісцэнцый". Пры гэтым ён прапануе выкарыстоўваць свой тэрмін – "інтэртэкставасць", звяртая ўвагу на тое, што паняцце "інтэртэкстуальнасць" можна інтэрпрэтаваць па-рознаму, а тэрмін "інтэртэкставасць" характарызуе канкрэтныя адносіны: пратэкст – зыходны фрагмент – інтэкст [12].

З пункту гледжання культуралогіі, філасофіі і літаратуразнаўства інтэртэкст мае размыты характар і не паддаецца дакладнаму вызначэнню, а толькі адчуваецца на інтуітыўным, падсвядомым узроўні чытачом у працэсе чытання. Разглядаючы інтэртэкстуальныя адносіны як лінгвістычную з'яву, мы даследуем праблемы апазнання, выдзялення і рэалізацыі тэксту ў тэксце.

Інтэртэкстуальнасць з'яўляецца адной з больш значных катэгорый тэксту і служыць сродкам маніфестацыі міжтэкставых сувязяў. Інтэртэкстуальнасць вызначаецца як міжтэкставае ўзаемадзеянне, якое выяўляецца як у прамым, так і ва ўтоеным цытаванні, алюзіі, рэмінісцэнцыях, перайманні, парадзіраванні і г. д., пры гэтым заўсёды такое ўзаемадзеянне рэпрэзентавана пэўнымі рознаўзроўневымі моўнымі маркерамі інтэртэкстуальнасці.

Спіс асноўных крыніц

1. Бахтин, М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М.М. Бахтин – М. : Художественная литература, 1965. – 420 с.

2. Бахтин, М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1963. – 302 с.

3. Федотов, О. Поэт и бессмертие (элегия «На смерть поэта» в лирике Иосифа Бродского / О. Федотов // Иосиф Бродский: стратегия чтения. – М. : Наука, 2005. – 200 с.

4. Кристева, Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму. – М. : ИГ Прогресс, 2000. – С. 427–457.

5. Кристева, Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Ю. Кристева / пер. с франц. – М. : Рос. полит. энцикл., 2004.

6. Пьеге-Гро, Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро. – М. : ЛКИ, 2008. – 240 с.

7. Женетт Барт, Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.

8. Женетт, Ж. Палимпсесты: литература во второй степени. Париж, Éditions du Seuil, 1982; рус. перевод 1989. http://yanko.lib.ru/books/lit/jennet-figuru-1-2-1998-l.pdf.

9. Деррида, Ж. О грамматологии / Ж. Деррида. – М. : Ад Маргинем, 2000. – 324 с.

10. Эко, У. Заметки на полях «Имени розы» / У. Эко // Иностранная литература. – 1988. – № 10. – С. 150–157.

11. Арнольд, И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И.В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 139 с.

12. Сидоренко, К.П. Интертекстовые связи пушкинского слова: монография / К.П. Сидоренко. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 1999. – 253 с.

13. Фатеева, Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов : монография / Н.А. Фатеева. – М. : КомКнига, 2000. – 240 с.

The distinctive feature of the Belarussian Fiction of the XXth century is the usage of the intertexual units where the values of russian and world culture are represented. The intertexual unit expresses intertexual connection. It is a renewal unit, it is characterised by the degree of its correlation with the source. The main criterion of intertexual units differentiation is their popularity with all the representatives of linguacultural community, as well as their topicality and constant renewal in the speech. The intertexual units are also differentiated by their origin and reflect the features of national discourse. They are language forms and are represented by structural language units. The majority of the intertexual units are introduced into texts with special functional matters.